

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

МАМКА ГРИГОРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.131

**ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
НАУКОВІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Ірпінь – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ МВС України

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Удалова Лариса Давидівна,
Національна академія внутрішніх справ,
директор Інституту післядипломної освіти

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Погорецький Микола Анатолійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри правосуддя

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Татаров Олег Юрійович,
Адвокатське об'єднання «Татаров Фаринник Головка»,
керуючий партнер

доктор юридичних наук, професор

Назаров Віктор Володимирович,
Академія адвокатури України,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Захист відбудеться «06» червня 2019 р. о 9⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.03 в Університеті державної фіскальної служби України за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08205, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розіслано «03» травня 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Грицюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Засади кримінального провадження – одна із найбільш важливих проблем сучасного правозастосування та затребуваних тем наукових досліджень у цій сфері. Саме засади полягають в основі кримінального процесуального права, утворюють його фундамент; на них ґрунтується право як загальнообов'язковий регулятор суспільних відносин під час здійснення кримінального провадження.

З урахуванням проблем і перспектив сучасної правозастосовної практики доводиться констатувати, що ефективна модернізація вітчизняного кримінального процесу в умовах постійної зміни кримінального процесуального законодавства та реформування системи органів і посадових осіб, уповноважених на його застосування, можлива тільки на основі всебічного наукового знання про систему засад кримінального провадження, специфіку дії загальноправових і процесуальних принципів у цій сфері.

Засади кримінального провадження – це не тільки система концептуальних ідей, положень, основ, якими детермінуються сутність та перспективи розвитку кримінального процесу на глобальному рівні, а й практичні засоби виконання завдань кримінального провадження в умовах не завжди послідовної, системної, однозначної та несуперечливої практики. Про це свідчать, зокрема, й результати проведеного опитування. Так, загалом 89 % опитаних респондентів вказали на безпосередню регулюючу роль засад кримінального провадження у випадках неоднозначності, суперечності або прогальності нормативного регулювання. Саме тому засади (принципи) кримінального провадження (процесу, судочинства) були, є і мають бути об'єктом особливої уваги правознавців.

Принципам права загалом, як і кримінального процесуального права зокрема, приділяється достатньо уваги у навчальній та науковій літературі. У науці кримінального процесу ця проблематика незмінно висвітлюється у відповідних розділах підручників, навчальних посібників, присвячені їй і окремі монографічні дослідження, як у контексті системи принципів кримінального процесу загалом, так і у розрізі дослідження окремих із них (зокрема, С.А. Альперта, А.В. Гриненка, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, Т.М. Добровольської, П.М. Давидова, І.Л. Зінченко, А.М. Кислого, Г.К. Кожевникова, А.В. Кочури, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, М.А. Маркуш, М.М. Михеєнка, В.В. Навроцької, В.В. Назарова, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника, В.В. Топчія, О.Л. Ципкіна, Л.Д. Удалової, В.П. Шибіка, В.М. Юрчишина, М.Л. Якуба, О.Г. Яновської та інші).

У роботах цих та інших авторів засади (принципи) кримінального провадження (процесу) зазнали доволі широкого та різнобічного дослідження на різних етапах розвитку вітчизняної кримінальної процесуальної науки та практики.

Аналіз стану розробленості досліджуваної проблематики вказує на те, що останнім часом їй присвячено ряд монографічних вітчизняних досліджень (зокрема, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, О. А. Кучинської, М. А. Костенко, Г. М. Куцкір, О. В. Білоуса, О. Г. Дехтяр, А. В. Кочури, К. Є. Лисенкової, Д. А. Пешого, О. П. Трохлюка та ін.), в яких автори приділяють увагу визначенню поняття, сутності засад (принципів) кримінального процесу (провадження), надають характеристику окремим із них на певному етапі кримінальної процесуальної діяльності, однак потрібно зазначити, що кількість таких наукових розвідок усе ж залишається незначною.

Поряд із цим варто визнати, що сучасні теоретичні уявлення про систему засад кримінального провадження усе ще перебувають у стадії активного методологічного та ідеологічного переосмислення. Дискусії тривають як щодо поняття та ознак засад кримінального провадження, їхньої системи, так і щодо особливостей реалізації на різних стадіях кримінального процесу. Багато авторів пропонують свою систему засад кримінального процесу, використовуючи різні, а то й однакові критерії, формуючи при цьому різні системи засад як за обсягом, так і змістом.

При цьому практика застосування норм глави 2 КПК України «Засади кримінального провадження» на фоні та з урахуванням перманентних і ситуативних змін до інших статей КПК України переконливо доводить, що нормативне закріплення системи засад кримінального провадження у нормах цієї глави не можна розцінювати як кінцевий пункт теоретичного та емпіричного дослідження системи засад кримінального провадження. Вона залишається відкритою для аналізу та удосконалення.

На цей час недостатньо прозорою виглядає ситуація з переліком загальних засад кримінального провадження й методикою їхнього відбору. Немає достатньої ясності в питанні щодо конкретного змісту частини засад, що потрапили до переліку ч. 1 ст. 7 КПК України. Деякі вчені, підкреслюючи занадто абстрактний характер загальноправових і процесуальних принципів, які вказані у цьому переліку, взагалі висловлюють сумнів з приводу можливості і доцільності в умовах публічно-прикладного характеру кримінального провадження досягти успіху в цьому напрямі. Так, розкриваючи зміст засади верховенства права у ст. 8 КПК України, законодавець лише продублював зміст відповідних конституційних положень, а у ст. 9 КПК України, що присвячена засаді законності у кримінальному провадженні, ще раз нагадав ієрархію нормативно-правових актів.

Неоднозначність змістовної характеристики верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, а в окремих випадках їхнього співвідношення ускладнює правозастосовну практику, робить її неоднозначною.

Усе це визначає необхідність теоретико-методологічного аналізу широкого кола питань, пов'язаних із системою засад кримінального провадження. При цьому у цій роботі акцент буде зроблено на теоретичних та правових основах засад

кримінального провадження, їх системі та функціональному призначенні у правозастосуванні, особливостях дії загальноправових та процесуальних принципів права у кримінальному провадженні, процесуальних наслідках недотримання та порушення засад кримінального провадження. Саме цей напрям дослідження є особливо актуальним на фоні тих змін, що упродовж останніх років відбуваються у національній системі кримінального процесу.

Безперечним є те, що дослідження цієї проблематики потребує комплексного підходу, врахування нових напрямів розвитку вітчизняної юридичної науки з одночасним переосмисленням наукових поглядів минулого, висвітленням прикладних аспектів цього напрямку дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), узгоджується із Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року (Закон України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI), Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.) та виконаний відповідно до Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності МВС України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 та планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр. (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2013 р., протокол № 28).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 28 травня 2013 року (протокол № 9) та уточнено 10 липня 2018 року (протокол № 13).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розв'язання комплексної наукової проблеми щодо розробки та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із системою засад кримінального провадження, їхнім функціональним призначенням та реалізацією на різних стадіях кримінального провадження, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких *задач*:

- дослідити генезис та сучасний стан доктрини принципів у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці;
- визначити та охарактеризувати дію принципів процесуального права у кримінальному провадженні;
- встановити особливості дії загальноправових та процесуальних принципів права під час кримінального провадження;

- сформулювати поняття, ознаки, види та класифікацію засад кримінального провадження;
- розкрити функції та роль засад кримінального провадження у правозастосуванні;
- визначити зміст інституту визнання доказів недопустимими як процесуального наслідку недотримання та порушення засад кримінального провадження;
- визначити зміст інституту скасування процесуальних рішень як процесуального наслідку недотримання та порушення засад кримінального провадження;
- розкрити порядок реалізації засад кримінального провадження у стадії досудового розслідування;
- розкрити порядок реалізації засад кримінального провадження під час судового провадження у суді першої інстанції;
- здійснити порівняльний аналіз порядку реалізації засад кримінального провадження у стадіях з перегляду судових рішень;
- на основі аналізу кримінального, кримінального процесуального законодавства та літературних джерел за темою дослідження розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті розглянутих у роботі питань.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають, розвиваються і припиняються під час встановлення та реалізації засад кримінального провадження.

Предмет дослідження – засади кримінального провадження: наукові та правові основи.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети, задач дослідження та його об'єкта і предмета. Методологічною основою дослідження є *діалектико-матеріалістичний метод* пізнання соціальних явищ та процесів. Під час дослідження використовувався *історико-правовий метод*. Він надав можливість простежити процес розвитку теоретичних уявлень про принципи у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці (підрозділ 1.1). За допомогою *порівняльно-правового методу* були проаналізовані погляди вчених стосовно окремих питань принципів у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці, системи принципів процесуального права та їхні дії у кримінальному провадженні, системи засад кримінального провадження та їхнього функціонального призначення у правозастосуванні, реалізації засад кримінального провадження на різних його стадіях, процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження (підрозділи 1.1–4.2). Завдяки *формально-правовому методу* були опрацьовані норми чинного КПК України та інших нормативно-правових джерел, встановлені ознаки та сформульовані поняття, ознаки та види засад кримінального провадження; з'ясовано особливості дії загальноправових та процесуальних принципів права у кримінальному провадженні,

значення рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини у механізмі реалізації засад кримінального провадження, сформульовані пропозиції щодо вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм (підрозділи 1.2–4.2). *Метод системно-структурного аналізу* дозволив дослідити функції та роль засад кримінального провадження у правозастосуванні (підрозділ 2.3), з'ясувати проблемні питання реалізації засад кримінального провадження під час досудового розслідування у судовому провадженні у першій, апеляційній та касаційній інстанціях (підрозділи 3.1–3.3) тощо. *Соціологічний метод* був використаний під час вивчення практики застосування кримінального процесуального закону з відповідних питань, узагальнення результатів анкетування практичних працівників, зокрема слідчих, прокурорів і суддів.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної правової статистики за період 2015–2018 років; узагальнення практики та рішення Європейського суду з прав людини, практики діяльності судів України, судові рішення місцевих, апеляційних та касаційного судів, результати опитування 124 респондентів (27 суддів, 44 прокурори та 53 слідчих); матеріали слідчої та судової практики. Під час підготовки дисертації автором було використано власний досвід практичної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розроблених проблем дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням засад кримінального провадження з використанням сучасних методів наукового пізнання та урахуванням новітніх досягнень юридичної науки, зокрема науки кримінального процесу, що дозволило обґрунтувати ряд нових концептуальних положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань, зокрема:

вперше:

– встановлено, що реалізація засад кримінального провадження відбувається у напрямі від конкретної галузевої (спеціальної), міжгалузевої чи загальноправової засади кримінального провадження до загальноправової засади верховенства права як універсального правового принципу, що є уособленням і відображенням справедливості у праві;

– обґрунтовано, що засада верховенства права (ст. 8 Конституції України, ст. 8 КПК України), будучи відображенням сутності та соціального призначення права, має бути визначальною для законодавця під час ухвалення нових кримінальних процесуальних норм, внесення до них змін і доповнень, якими повинні керуватись державні органи та посадові особи, що наділені владними повноваженнями щодо здійснення кримінального провадження;

– сформульовано висновок, що характер дії засад кримінального провадження визначає систему процесуальних наслідків їхнього недотримання та порушення, зокрема: а) скасування процесуальних рішень під час кримінального провадження; б) визнання одержаних доказів недопустимими; в) ухвалення відповідних процесуальних рішень (про закриття кримінального провадження, зобов'язання

припинити дію, виправдувального вироку тощо); г) притягнення осіб, винних у такому порушенні, до відповідного виду юридичної відповідальності; д) відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконним притягненням до кримінальної відповідальності тощо;

– запропоновано внесення змін до КПК України, зокрема до ч. 2 ст. 89 щодо встановлення необхідності закриття кримінального провадження у разі, якщо в результаті істотного порушення прав та свобод людини одержані докази визнані недопустимими, а інших доказів недостатньо для встановлення вини особи і вичерпані можливості їх отримання в цьому судовому провадженні; ч. 1 ст. 409 щодо встановлення норми про скасування судового рішення на підставі істотного порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, зазначених у ст. 87 КПК України;

удосконалено:

– поняття засад кримінального провадження, якими пропонується вважати сукупність керівних ідей (положень), що визначають зміст кримінального процесуального права, як галузі юридичного процесу, й виступають вихідними основними положеннями для організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження;

– систему засад кримінального провадження, до структури якої запропоновано включити: а) загальноправові (конституційні) засади; б) загальнопроцесуальні (універсальні) засади, в) галузеві (спеціальні) засади;

– висновок про те, що реалізація засад кримінального провадження на усіх його стадіях забезпечує можливість подолання прогалин кримінального процесуального права відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, усунення виявлених суперечностей, зокрема кримінальної процесуальної норми засадам кримінального провадження, коли виникає необхідність у прямому безпосередньому застосуванні таких засад;

– зміст юридичної відповідальності, що виникає внаслідок ухвалення судом першої інстанції незаконного, необґрунтованого, невмотивованого чи несправедливого судового рішення, що є правовідновлюючою за своїм характером. Фактичними підставами такої відповідальності виступають ті порушення матеріального та процесуального закону, що були допущені судом першої інстанції під час судового розгляду загалом і ухвалення судового рішення зокрема, а правовими – підстави для скасування або зміни судового рішення, викладені у ст. 409 КПК України;

– система критеріїв ефективності кримінального провадження, серед яких засади кримінального провадження визнано основними орієнтирами, відповідно до яких і потрібно оцінювати ефективність функціонування механізму кримінальної юстиції в Україні. Саме вони є найбільш важливою юридичною категорією, що відображає сутність кримінального процесуального права, розкриває та конкретизує його регуляторний вплив на суспільні відносини у відповідній сфері, формулює

загальні правила, за якими повинно здійснюватися кримінальне провадження, та напрями, за якими повинно розвиватись кримінальне процесуальне законодавство;

дістало подальший розвиток:

– положення, що розкривають зміст загальноправового (універсального) принципу гуманізму у кримінальному провадженні, який фактично уособлює в собі елементи окремих засад кримінального провадження, визначених у КПК України, зокрема: верховенства права (ст. 8), законності (ст. 9), поваги до людської гідності (ст. 11), забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12), недоторканності житла чи іншого володіння особи (ст. 13), таємниці спілкування (ст. 14), невтручання у приватне життя (ст. 15), недоторканності права власності (ст. 16), свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї (ст. 18) та деяких інших;

– положення, що розкривають зміст загальнопроцесуального принципу доступності у кримінальному провадженні, який фактично уособлює в собі елементи окремих засад кримінального провадження, визначених у КПК України, зокрема: доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень (ст. 21), змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості (ст. 22), забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24) та деяких інших;

– висновок про те, що загальноправові (універсальні) принципи права поширюють свою дію на різні галузі права, водночас набувають специфіки залежно від особливостей певних суспільних відносин. Однак форми прояву цієї специфіки (особливості дії загальноправового принципу) повинні мати правове обґрунтування та нормативне закріплення у кожній галузі права, у тому числі кримінального процесуального;

– обґрунтування необхідності відходу від формально-догматичного розуміння значення процесуальної форми, зокрема для встановлення допустимості доказів, та переходу на більш гнучку конструкцію формування системи критеріїв визнання певної інформації доказами у судовому засіданні, де визначальним критерієм виступатиме дотримання загальних засад кримінального провадження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і практичне значення для науки кримінального процесу та використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – у процесі подальшого дослідження системи засад кримінального провадження та їхньої реалізації на різних стадіях кримінального процесу (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України від 10 вересня 2015 р., Донецького юридичного інституту МВС України № 16НК від 28 жовтня 2015 р., Державного науково-дослідного інституту МВС України від 23 жовтня 2018 р.);

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм чинного КПК України та інших нормативних правових актів у сфері здійснення кримінального провадження (акт впровадження комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України № 04-29/15-2220(231718) від 6 листопада 2018 року);

– *практичній діяльності* – органів досудового розслідування, прокуратури та суду (акти впровадження Головного слідчого управління МВС України від 27 серпня 2015 р., Генеральної прокуратури України від 5 листопада 2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час написання окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників з відповідних навчальних дисциплін, у процесі підготовки лекцій і проведення занять за відповідними темами (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України від 10 вересня 2015 р., Національної академії внутрішніх справ від 30 вересня 2015 р., Донецького юридичного інституту МВС України № 16НПр від 21 жовтня 2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження, його основні висновки й узагальнення оприлюднені на 19 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах» (м. Київ, 4 квітня 2014 р.); «Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 25 квітня 2014 р.); «Правова політика в Україні: питання теорії та практики» (м. Київ, 24 жовтня 2014 р.); «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 7–8 листопада 2014 р.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.); «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 21–22 серпня 2015 р.); «Європейська традиція в міжнародному праві» (м. Братислава, Словачька Республіка, 6–7 травня 2016 р.); «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 24 листопада 2017 р.); «The development of legal sciences: problems and solutions» (м. Каунас, Литва, 27–28 квітня 2018 р.); «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 17–18 серпня 2018 р.); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 10–11 серпня 2018 р.); «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.); «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 24–25 серпня 2018 р.); «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпро, 31 серпня – 1 вересня 2018 р.); «Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства» (м. Харків, 31 серпня – 1 вересня 2018 р.); «Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України»

(м. Київ, 7–8 вересня 2018 р.); «Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, 7–8 вересня 2018 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційного дослідження, відображено у 43 наукових працях, серед яких 1 монографія, 16 статей у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 5 статей у зарубіжних періодичних виданнях, 19 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, круглих столів та 2 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, 4 розділів, що включають 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 466 сторінок, з них основний текст – 378 сторінок, список використаних джерел – 51 сторінка (518 найменувань), та 11 додатків на 37 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і задачі дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх значення у науково-дослідній, законотворчій і практичній діяльності, освітньому процесі, наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи засад кримінального провадження» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Генезис та сучасний стан доктрини принципів у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці»* обґрунтовано логічну, етимологічну та змістовну синонімічність понять «засада» і «принцип» виходячи з чого принципи права та засади кримінального провадження розглядаються у межах єдиного правового явища.

Установлено, що принципи права як елемент права мають загальний і обов'язковий характер, ґрунтуються на верховенстві прав людини як найбільш важливого соціально значущого елементу правового регулювання суспільних відносин, формують механізм реалізації індивідуальних можливостей індивіда-учасника правовідносин (суб'єктивних і процесуальних прав, повноважень) у режимі єдності, рівності, принципової однаковості. Вони пов'язані між собою ієрархічно та функціонально й об'єднані в певний структурний підрозділ – інститут права, що є невід'ємним елементом системи права.

Проведений аналіз історії правової думки надав підстави для виділення двох основних підходів до розуміння сутності принципів права у контексті розвитку уявлень про право загалом, співвідношення природного й позитивного права

зокрема: як до сукупності апріорних моральних вимог, що висуваються до позитивного права з погляду його справедливості або несправедливості (Платон, Кант); як до основи законодавства, що існує всередині чинного права (Аристотель, Гегель).

Наголошено, що у своєму розвитку принципи права, зокрема кримінального процесуального права, пройшли складний шлях становлення та розвитку як на теоретичному, науковому рівні, так і на рівні правозастосування: від визнання й пропагування до певного ступеня системності та втілення в конкретні норми закону, визнання принципів загальнодержавної політики такими, якими має керуватись адміністрація, і, власне, загальноправових, судових принципів, які подекуди слугували критерієм оцінки норм права.

На сучасному етапі принципи права здебільшого отримали своє безпосереднє закріплення у змісті законодавства (у тому числі, кримінального процесуального), створюючи при цьому ті елементи правової конструкції, які становлять самостійну структурну ланку, що безпосередньо регулює суспільні відносини.

З урахуванням загальнотеоретичного підходу щодо походження принципів права від політики, економіки, моралі, ідеології, соціального життя досліджується роль і значення політики держави у сфері кримінального провадження, вказується, що вона не лише відіграє важливу роль під час формулювання та ухвалення відповідних законів, а й повинна забезпечувати так зване політичне прогнозування.

Констатується, що сучасна державна кримінальна політика, як і раніше, має каральний характер, проте з деякими елементами соціальної спрямованості, однак не в інтересах окремих осіб і суспільства, а в цілях забезпечення функціонування, власне, державного механізму. Водночас під час ухвалення нових законодавчих актів усе частіше враховується принцип гуманізму та верховенства права з метою захисту прав та інтересів особи.

У цьому контексті аналізуються загальні завдання та засади кримінального провадження. Вказується, що лише деякі із засад більшою мірою стосуються процедурних основ кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК України), змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості (ст. 22 КПК України), безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України). Більша ж частина основних засад кримінального провадження спрямована на забезпечення прав і свобод особи (насамперед тих, що встановлені та гарантовані Конституцією України), що, в свою чергу, неможливо без дотримання кримінальної процесуальної форми (належної правової процедури).

Зважаючи на те, що передбачена законом правова процедура виступає формою здійснення усієї кримінальної процесуальної діяльності, вона уособлює в собі дію усіх визначених у ст. 7 КПК України засад кримінального провадження. Водночас найбільш тісно вона пов'язана з такими загальноправовими принципами, як верховенство права і законність.

Верховенство права передбачає здійснення кримінального провадження, в якому людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 8 КПК України).

Законність (ст. 9 КПК України) як дотримання посадовими особами вимог законодавства визнається проявом належної правової процедури у її процесуальному (власне, процедурному) значенні. Законність як формальна визначеність та техніко-нормативна досконалість самих законів визнається проявом належної правової процедури у її матеріальному значенні. Проведене опитування засвідчило, що першочерговими заходами з підвищення рівня ефективності правового забезпечення кримінальної процесуальної діяльності респонденти вважають: усунення прогалин і суперечностей правового регулювання (74 %), належне виконання чинних правових актів (52 %), ухвалення нових законів і підзаконних нормативних актів (28 %). І хоча лише кожен четвертий із респондентів вказав на необхідність ухвалення нових законів і підзаконних нормативних актів, найбільш актуальними визнані ті з них, які доповнюють організаційно-правові основи діяльності відповідних учасників кримінального провадження.

Окрема увага приділяється професійній правосвідомості владних учасників кримінального провадження, тих, хто реалізує відповідні повноваження у сфері кримінального провадження, яка включає в себе як систему правових ідей, що виражають інтереси суспільства в цій сфері, так і систему власних правових поглядів і переконань, оцінок про справедливість і несправедливість правових норм, ефективність правового регулювання, відповідність правових приписів характеру суспільних відносин, що вони регулюють.

У підрозділі 1.2 «Дія принципів процесуального права під час кримінального провадження» проведено аналіз принципів процесуального права та їхнього втілення у регламентацію здійснення кримінального провадження.

Вказуючи на те, що кримінальне процесуальне право належить до числа процесуальних галузей права, які спрямовані на те, щоб забезпечити втілення у життя приписів матеріального права, звертається увага на принципи юридичного процесу, через який, власне, матеріальне право взаємопов'язане із процесуальним.

Встановлено, що сутність кримінального процесуального права визначають визнані у теорії права процесуальні принципи права (за основу було взято систему, запропоновану професором А. М. Колодієм), що у сфері кримінального провадження реалізуються із відповідною специфікою.

Так, принцип синхронності у кримінальному провадженні означає одночасність регулюючого впливу норм матеріального (кримінального) і кримінального процесуального права, його послідовність в унормуванні відповідних суспільних відносин.

Принцип рівності у кримінальному провадженні означає рівність за юридичною силою норм і принципів матеріального (кримінального) та

кримінального процесуального права й обумовлює визнання кримінального процесуального закону єдиним джерелом кримінального процесуального права.

Принцип збалансованості у кримінальному провадженні означає, що принципи і норми матеріального (кримінального) та кримінального процесуального права з точки зору змісту повинні бути погодженими, несуперечливими. При цьому кримінальні процесуальні принципи і норми є похідними від матеріальних, а не навпаки.

Принцип розподілу сфер регулювання встановлює, що кримінальні процесуальні норми і принципи не повинні стосуватися змісту принципів і норм матеріального (кримінального) права, а тим більше суперечити їм.

Принцип демократичності передбачає, що кримінальний процес, який регламентує порядок реалізації норм матеріального права, повинен бути демократичним, гуманістичним, тобто здійснюватися із забезпеченням прав, свобод і обов'язків громадян, визнанням їх верховенства та ін.

Принцип неодноманітності забезпечує багатоваріантність і диспозитивність кримінального процесу, тобто передбачає різні варіанти реалізації матеріальних (кримінальних) норм і принципів.

Принцип антибюрократичності реалізується насамперед через якість відповідного закону і в кримінальному провадженні забезпечує відповідність кримінального процесуального закону, офіційно проголошеній у ньому меті та соціально корисній спрямованості.

Принцип законності забезпечує відповідність норм і принципів кримінального процесу нормам і принципам більшої юридичної сили, нормам і принципам матеріального (насамперед кримінального) права і точному та неухильному їх дотриманню у фактичній поведінці усіх учасників кримінальних процесуальних правовідносин.

Принцип надійності процесу у кримінальному провадженні встановлює, що механізм кримінального процесу, визначені законом засоби з високим ступенем імовірності повинні забезпечувати настання результату, що декларується, гарантувати досягнення поставленої мети.

Принцип доступності передбачає зрозумілість і доступність моделі кримінального процесу з точки зору її пізнання, а також доступність реальних фактичних дій у межах процесу, а саме можливості звернення до компетентних державних органів, відкритість їхньої роботи тощо. Реалізацію процесуального принципу доступності у сфері кримінального провадження забезпечує доступність, власне, правосуддя у широкому значенні та доступність реалізації права кожного на судовий захист зокрема.

Принцип раціональності покликаний забезпечувати необхідний для досягнення задекларованого результату ступінь деталізації поведінки учасників процесу і водночас відповідати вимозі достатності. У сфері кримінального провадження вказаний принцип поєднується із принципом верховенства права, що

вимагає дотримання вимог «якості» закону, яким передбачається втручання у права та основоположні свободи особи.

Принцип послідовності передбачає наявність внутрішньо узгодженої системи дій, засобів досягнення задекларованої мети та виконання визначених завдань. Від забезпечення принципу послідовності залежить досконалість, оптимальність і ефективність кримінального процесу.

Принцип гарантованості передбачає забезпечення функціонування самого процесу за допомогою різних засобів, що можуть бути юридичними, матеріальними, організаційними, ідеологічними тощо. У свою чергу, юридичні засоби забезпечення функціонування кримінального процесу насамперед є заходами правового примусу, а питання гарантованості кримінального провадження, підвищення його ефективності, забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб під час його здійснення, як правило, пов'язується з проблемою процесуальних гарантій.

Розділ 2 «Система засад кримінального провадження та їх функціональне призначення у правозастосуванні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Поняття, ознаки, види та класифікація засад кримінального провадження» аналізуються поняття, ознаки та види засад кримінального провадження, здійснюється їхня класифікація за різними класифікаційними критеріями як загального, так і спеціального характеру.

Констатується, що, зважаючи на поширеність наукового дослідження проблематики як системи засад (принципів) кримінального провадження загалом, так і змісту окремих із них, практично кожен автор у межах свого дослідження намагався сформулювати уніфіковане поняття засад (принципів) кримінального процесу (провадження). Однак, здійснюючи тлумачення зовні схожих понять, учені дещо по-різному визначають їх зміст. У переважній більшості випадків засади та принципи ототожнюються як поняття, що несуть одне смислове навантаження.

Установлено, що у науці кримінального процесу під принципами (засадами) зазвичай розуміють детерміновані суспільними відносинами та виражені в нормах права ідейно-політичні, моральні основи, правові начала цієї галузі права, що визначають її найбільш істотні риси та напрями розвитку.

Засади кримінального провадження визначено як сукупність керівних ідей (положень), основ, від яких не відступають, що визначають зміст кримінального процесу як галузі процесуального права й виступають вихідними основними положеннями організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження.

З'ясовано, що їхня система представлена відповідними загальноправовими (конституційними), загальнопроцесуальними (універсальними) та галузевими (спеціальними) принципами кримінального процесуального права.

Досліджено ознаки засад кримінального провадження: нормативність, об'єктивність, загальність, взаємопов'язаність.

У підрозділі 2.2 «Особливості взаємодії загальноправових та загальнопроцесуальних принципів права під час кримінального провадження» вказано на те, що усі визначені та визнані теорією права загальноправові принципи і, зокрема, ті, що закріплені в Конституції України, знаходять свій прояв в усіх галузях права, у тому числі у сфері кримінального процесуального права, однак діють у кожній із них зі специфікою.

Проаналізовано окремі із загальноправових та загальнопроцесуальних принципів, які знаходять своє безпосереднє відображення у конкретних положеннях (дозволах або заборонах) кримінального процесуального закону. Ці принципи визначають побудову та загальний порядок здійснення кримінального провадження, та, будучи відображенням самої сутності і соціального призначення права, юридичного процесу, є визначальними для законодавця під час ухвалення кримінальних процесуальних норм безпосереднього регулювання, внесення до них змін і доповнень, керівними орієнтирами для суб'єктів правозастосування. До кількості таких принципів перш за все віднесено принципи верховенства права, законності, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості, рівності, диспозитивності, які закріплюють фундаментальні основи становища особи у кримінальному провадженні, забезпечують його законність та ефективність.

Так, піддається критиці позиція щодо визнання забезпечення доведення вини окремою самостійною засадою кримінального провадження (О. П. Трохлюк), зважаючи на те, що презумпція невинуватості як беззастережне, однак спростовне, твердження про невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення змістовно, логічно та методологічно пов'язана з необхідністю доведення вини особи шляхом кримінального процесуального доказування, що здійснюється у встановленій законом процесуальній формі.

Вказано, що у структурі механізму забезпечення верховенства права, законності кримінального провадження, крім правових законів, їх належного знання суб'єктами правозастосування, не менш важливе значення має правова культура останніх. Виходячи з цього актуалізуються наукові дослідження взаємозв'язку та взаємообумовленості правової культури, правової свідомості та забезпечення верховенства права, законності у діяльності владних суб'єктів кримінального провадження.

Установлено, що принцип гуманізму має подвійну природу, яка поєднує в собі правові та неправові начала. У зв'язку з цим, крім загальноправового відображення, принцип гуманізму у кримінальному процесі має і своє специфічне тлумачення, обумовлене відповідними моральними настановами. Розкрито зв'язок гуманізму із диспозитивністю та диспозитивними началами кримінального провадження.

Справедливість, будучи наряду з верховенством права, законністю, рівністю перед законом, однією із основ правової держави, у кримінальному процесуальному праві розглянуто як категорію широкого та вузького значення.

У широкому значенні концепція справедливого кримінального провадження є змістом загальних засад кримінального провадження, насамперед верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, законності, рівності перед законом і судом тощо. Зміст цієї концепції розкривається та постійно вдосконалюється завдяки практиці Європейського суду з прав людини, яка, відповідно до ч. 2 ст. 8 КПК України, має враховуватися під час здійснення кримінального провадження.

У вузькому значенні справедливість у кримінальному провадженні пов'язується з відповідністю покарання, що призначається судом у разі визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення, ступеня тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого (ст. 414 КПК України). При цьому вказується, що справедливість у кримінальному провадженні не може бути обмежена лише призначенням покарання або взагалі питаннями кримінально-правового характеру. Справедливими мають бути і процедури, що застосовуються під час вирішення цих питань (йдеться про справедливість кримінальної процесуальної форми), зокрема й у контексті співрозмірності обмеження прав і свобод людини визначеним правомірним цілям.

Так, за даними проведеного опитування, найбільш часто справедливість у кримінальному провадженні асоціюється з рівністю перед законом і судом (43 %), встановленням істини (39 %), невідворотністю кримінальної відповідальності (27 %), забезпеченням відшкодування усіх видів шкоди (22 %), змагальністю (18 %).

Констатовано, що загальноправові та процесуальні принципи реалізуються у різних галузях права, набуваючи своєї специфіки залежно від особливостей певних суспільних відносин. Однак форми прояву цієї специфіки (особливості дії загальноправового чи процесуального принципу) повинні мати правове обґрунтування та нормативне закріплення. В іншому випадку це буде підставою для визнання певної норми неконституційною.

У підрозділі 2.3 «Функції та роль засад кримінального провадження у правозастосуванні» проведено аналіз регулюючого впливу засад кримінального провадження на правозастосовну практику, її формування та удосконалення.

Установлено, що положення щодо безпосередньої та опосередкованої регулятивної функції принципів права знайшли своє відображення у нормах КПК України, зокрема щодо неможливості застосування тих законів та інших нормативно-правових актів України, які суперечать КПК України (ч. 3 ст. 9). Іншими словами, застосуванню конкретної кримінальної процесуальної норми має передувати з'ясування суб'єктом правозастосування (насамперед судом) відповідності нормативно-правових актів, положення яких стосуються кримінального провадження, насамперед КПК України, Конституції України, а також їхнє співвідношення з міжнародними договорами, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України, а також практикою Європейського суду з прав людини.

З огляду на висновок про обумовленість ефективності права трьома основними факторами: якістю нормативного акта; відповідністю правореалізації та правозастосування; рівнем правосвідомості та правової культури – окрема увага приділяється питанням якості кримінального процесуального закону. Так, серед опитаних респондентів 73 % слідчих і прокурорів, а також 38 % суддів зазначили про труднощі, що виникають у разі тлумачення кримінальних процесуальних норм, які обумовлені якістю закону, а також використанням у його тексті оціночних термінів.

Визнано, що на законодавчому рівні загальні засади кримінального провадження є не лише засобом вирішення суперечностей з виявленої колізійності кримінальних процесуальних норм, а й засобом подолання прогалин, зокрема через застосування аналогії. При цьому вказується, що застосування загальних засад кримінального провадження, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, за змістом є процесуальною аналогією, про що, згідно з принципом законодавчої визначеності, потрібно прямо вказати у тексті відповідної норми (зокрема, у ч. 6 ст. 9 КПК України).

Стверджено, що засади кримінального провадження обумовлюють можливість використання аналогії права, а не закону, за наявності прогалини нормативного врегулювання у тих випадках, коли спеціальні норми, що регулюють подібні відносини, відсутні.

Крім так би мовити «внутрішнього» регуляторного впливу на кримінальні процесуальні відносини, засади кримінального провадження здійснюють і зовнішній вплив на систему кримінального провадження, є індикатором його системності та ефективності. Зважаючи на комплексність як системи критеріїв оцінки ефективності кримінального провадження, так і системи його засад, здійснюється дослідження сутності та ролі окремих засад кримінального провадження в оцінці його ефективності.

Критерії ефективності кримінального провадження визначено через систему, що є динамічною у просторі та часі, містить елементи об'єктивного та суб'єктивного характеру. Водночас у системі критеріїв ефективності кримінального провадження виділено основні орієнтири, відповідно до яких і потрібно оцінювати ефективність функціонування механізму кримінальної юстиції в Україні – засади кримінального провадження. При цьому основоположними засадами за оцінкою ефективності кримінального провадження визнано засади законності, верховенства права та рівності перед законом і судом.

Зроблено висновок, що на ефективність кримінального провадження впливають законність кримінального процесуального законодавства, законність правозастосовних актів у цій сфері, а також законність поведінки відповідних

учасників кримінального провадження. Крім того, ефективність кримінального провадження має визначатись і тим, наскільки кримінальний процес відповідає очікуванням і заявленим потребам суспільства загалом та кожного учасника кримінального провадження зокрема.

У разі встановлення ефективності кримінального провадження має враховуватись не лише відповідність його результатів і цілей та завдань, а й адекватна відповідність механізму кримінального провадження тим суспільним відносинам, до яких він застосовується. Для ефективного кримінального провадження важливими є не тільки законні та обґрунтовані рішення, дотримання порядку кримінального провадження, а й реалізація очікування його учасників щодо неупередженого та справедливого розслідування і судового розгляду, поваги до їхніх процесуальних прав, відсутності дискримінації.

Розділ 3 «Реалізація засад кримінального провадження у його стадіях» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Реалізація засад кримінального провадження у стадії досудового розслідування»* констатовано, що механізм реалізації засад кримінального провадження діє у всіх його стадіях, і за своєю сутністю починає діяти з ухваленням закону і до його застосування у конкретній ситуації.

Особлива увага приділено реалізації засад кримінального провадження під час досудового розслідування у зв'язку з тим, що на цій стадії застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, які суттєво обмежують або порушують основоположні права людини.

Зроблено висновок, що у механізмі реалізації засад кримінального провадження вони підлягають застосуванню: а) правотворчими органами – на етапі розробки нормативно-правових актів у сфері кримінального провадження, під час формулювання окремих їхніх положень та удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства; б) учасниками кримінального провадження в процесі реалізації норм кримінального процесуального права; в) Конституційним Судом України та Європейським судом з прав людини у процесі здійснення перевірки конституційності кримінального процесуального закону або окремих його положень та відповідності правозастосовної практики європейським стандартам захисту основоположних прав і свобод людини.

У стадії досудового розслідування питання реалізації засад кримінального провадження досліджуються, зокрема, в аспекті здійснення доказування, адже саме у досудовому встановленні фактичних обставин, які надалі стають підставами для закриття кримінального провадження або предметом судового дослідження у судових стадіях кримінального провадження, проявляється сутність цієї стадії, яку і потрібно оцінювати з позицій реалізації засад кримінального провадження.

На підставі дослідження судової практики, зокрема на прикладі рішень Великої Палати Верховного Суду, що стосуються стадії досудового розслідування, встановлено, що використання засад кримінального провадження дозволяє судовим

органам виходити за межі буквального змісту закону, корегувати наявні у його змісті дефекти та ухвалювати правомірні рішення.

Окремо досліджено практику Конституційного Суду України, який серед іншого покликаний усувати наявні прогалини та колізії у законодавчому врегулюванні з тим, щоб відсутність необхідної норми закону або суперечливі норми закону не призводили до порушення прав і свобод людини, а також відповідали правовим позиціям і рішенням Європейського суду з прав людини. Рішення та практика Європейського суду з прав людини опосередковуються через вітчизняну правозастосовну практику, насамперед судову, а також здійснюють регуляторний вплив на здійснення, зокрема, кримінальної процесуальної діяльності, а відповідно, виступають елементом механізму реалізації засад кримінального провадження.

Необхідність поширення європейських стандартів дотримання прав людини у кримінальному провадженні, що встановлені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також інтерпретовані у рішеннях Європейського суду з прав людини не лише на судове провадження, а й на досудове, обумовило потребу розгляду питання щодо необхідності дотримання загальних засад кримінального провадження відповідно до принципів ефективного розслідування, встановлених практикою Європейського суду з прав людини.

Зроблено висновок про те, що, відповідно до принципів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, досудове розслідування є ефективним, якщо воно відповідає основним стандартам розслідування, а саме принципам незалежності і неупередженості, ретельності, невідкладності, компетентності, забезпечення прав потерпілого і контролю громадськості. Якщо йдеться про розслідування у справі, у якій Європейський суд з прав людини встановив порушення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, таке розслідування буде ефективним тільки тоді, коли воно враховуватиме висновки Європейського суду з прав людини, які здебільшого є досить конкретними і вказують на конкретні недоліки досудового розслідування.

Вказано, що особлива роль засад кримінального провадження, їхня реалізація на усіх стадіях кримінального провадження обумовлена не лише тим, що вони є оціночним критерієм чинного законодавства, а й тим, що вони є орієнтиром для його удосконалення.

У підрозділі 3.2 «Реалізація засад кримінального провадження під час судового провадження у першій інстанції» наголошено на дотриманні справедливості вирішення судовою владою кримінально-правового спору. Справедливість судового провадження, зокрема у контексті тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини, передбачає дотримання верховенства права під час здійснення правосуддя, повагу до основоположних прав людини. І у цьому аспекті значної актуальності, особливо останніми роками,

набуває тема допустимості доказів, співвідношення справедливого судового розгляду і засобів встановлення фактичних обставин справи, у тому числі й тих, у процесі застосування яких мали місце певні порушення закону.

Установлено, що природа допустимості доказів є аксіологічною, а не гносеологічною, тобто вона встановлюється законодавцем, а не виводиться з об'єктивних закономірностей пізнання. Саме вона втілює в собі рівень допустимого суспільством і владою втручання в приватні права особи у сфері кримінального провадження, визначає баланс суспільних і приватних інтересів у питаннях вирішення кримінально-правових конфліктів.

На підставі аналізу наукового вчення і нормативних положень про допустимість доказів, а також відповідної судової практики обґрунтовано висновок про те, що встановлення правил допустимості насамперед викликане не необхідністю встановлення достовірних фактичних даних щодо події, яка досліджується, а обмеженням активності уповноважених державних органів і осіб заради суспільного інтересу у забезпеченні прав осіб. Саме у вирішенні цього питання мають спрацювати засади кримінального провадження як критерій встановлення допустимості доказу у кожному випадку його дослідження з урахуванням загальної позиції законодавця та встановлених індивідуальних фактичних обставин справи.

Проаналізовано різні підходи до формування стандарту допустимості доказів у кримінальному провадженні, зокрема: формально-догматичний (крайнім проявом якого є доктрина формальних доказів) і неформальний, на основі вільної оцінки доказів, внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування.

На підставі аналізу положень КПК України констатовано той факт, що, хоча офіційно доктрина формальної оцінки доказів скасована, а їй на зміну прийшла вільна оцінка доказів, що здійснюється на підставі закону за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального правопорушення, повністю формалізму в оцінці доказів уникнути не вдалося, він набув інших форм і правил, протилежного вектора. Йдеться, зокрема, про правила визнання доказів недопустимими, встановлення критеріїв істотності порушень закону, які були допущені під час збирання доказів і повинні призвести до визнання отриманих доказів недопустимими.

З'ясовано, що реалізація засад кримінального провадження, зокрема під час судового провадження у першій інстанції, забезпечує вирішення питань, пов'язаних із встановленням балансу публічних і приватних інтересів у разі вирішення питань, що виникають. З одного боку, дотримання процесуальної форми забезпечує, гарантує законність кримінальної процесуальної діяльності, допустимість одержаних доказів, їх придатність для обґрунтування процесуальних рішень, а з іншого – вільна оцінка доказів, здійснювана, зокрема, судом, забезпечує належну

дискрецію зі сторони судді, що передбачає звернення судді до загальних засад кримінального провадження.

Доведено, що саме з реалізацією загальних засад провадження, насамперед таких, як верховенство права, змагальність, повага до людської гідності, рівність прав сторін та деяких інших, Європейський суд з прав людини пов'язує реалізацію більш загальної концепції – забезпечення захисту базових, природних прав людини, а звідси справедливого судового розгляду у кримінальному провадженні, як того вимагає ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод.

В аспекті розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства у напрямі подальшої його відповідності основоположним принципам права підтримано необхідність відходу від формально-догматичного розуміння значення процесуальної форми, зокрема для встановлення допустимості доказів, та переходу на більш гнучку конструкцію формування системи критеріїв визнання певної інформації доказами у судовому засіданні, де визначальним критерієм виступатиме дотримання загальних засад кримінального провадження, впровадження верховенства права, а отже, і справедливості кримінального провадження загалом.

У підрозділі 3.3 «Реалізація засад кримінального провадження у стадіях з перегляду судових рішень» вказано, що реалізація засад кримінального провадження проявляється, зокрема, й у тому, що саме вони відображають правову сутність законів, є індикаторами того, чи є кримінальний процесуальний закон правовим, що набуває особливого значення у судовому провадженні в судах вищих інстанцій.

У стадіях з перегляду судових рішень діяльність судів характеризується певними елементами правотворчості, що цілком закономірно викликає питання щодо здійснення судами такого напрямку діяльності в межах здійснення функції правосуддя та співвідношення цієї діяльності із принципом розподілу влад.

Досліджено питання судового прецеденту як джерела процесуального права в Україні, що набули особливої актуальності в контексті судової та правової реформ, які тривають у нашій країні.

Вказано, що, крім рішень Європейського суду з прав людини (що є класичним різновидом прецеденту) та Конституційного Суду України (що є прецедентами тлумачення), фактично беззастережні властивості прецедентних рішень визнавались і визнаються за рішеннями судів вищої інстанції. Йдеться про Верховний Суд України (до реформи) та Верховний Суд, який прийшов йому на заміну в результаті судової реформи.

Не ставлячи на мету дослідження здійснення вичерпного аналізу доводів «за» і «проти» судової правотворчості та формулювання категоричного висновку з цього питання, зазначено, що така функція судової влади може бути виправдана лише у тому випадку, якщо суди сприятимуть втіленню у законотворчість і правозастосовну практику правових начал, що можливо лише за активного застосування судами правових принципів.

Констатовано, що на сьогодні у кримінальному провадженні на законодавчому рівні ознаками судового прецеденту, крім рішень Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України), наділені рішення Верховного Суду (ч. 2 ст. 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 434-1, ч. 4 ст. 442 КПК України).

Поряд з тим, незважаючи на те, що рішення Верховного Суду, зокрема й у кримінальному провадженні, є остаточними й оскарженню не підлягають, а судам нижчого рівнів потрібно дотримуватись висновків Верховного Суду щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, відсутність такої підстави для перегляду судового рішення як неоднакове застосування судом касаційної інстанції норм процесуального права, а також формулювання підстав для передачі кримінального провадження на розгляд палати об'єднаної або Великої Палати Верховного Суду створюють передумови для виникнення неоднозначних ситуацій, що вже мають місце у правозастосовній судовій практиці.

Вирішуючи одне з основних своїх завдань – забезпечення єдності судової практики та її передбачуваності, Верховний Суд досі ще не завжди спроможний це зробити. До того ж аргументи, які наводяться в обґрунтування ухвалених рішень, залишають поле для дискусії як серед суддів самого суду, так і судів нижчих інстанцій, а також усіх суб'єктів правозастосування та науковців.

З'ясовано, що дія засад кримінального провадження як критеріїв правомірності правозастосовної практики, оцінки правомірності закону найбільш чітко проявляється у практиці Верховного Суду, Конституційного Суду України.

Враховуючи основоположні принципи права, засади кримінального провадження, обґрунтовано, що Конституційний Суд України може визнати положення кримінального процесуального закону неконституційним, таким, що суперечить певному принципу права; вказати на необхідність певного тлумачення положення кримінального процесуального закону з тим, щоб забезпечити його відповідність принципам права і нормам Конституції України; фактично вказує законодавцю на необхідність ухвалення певних норм (внесення змін до законодавства) для реалізації принципів права у разі встановлення неконституційності закону чи окремого його положення.

При цьому, крім принципів права, закріплених у статтях Конституції України, КПК України, Конституційний Суд України під час встановлення конституційності кримінального процесуального закону (його окремих положень) може звертатись і до тих принципів права, які прямо не закріплені у національному законодавстві, однак виводяться ним через тлумачення міжнародно-правових актів, урахування практики Європейського суду з прав людини (наприклад, рішення від 24 квітня 2018 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 6 ст. 216 КПК України).

Поряд з тим, аналіз практики судів загальної юрисдикції апеляційної та касаційної інстанцій засвідчує, що у багатьох випадках судді не формулюють у своїх рішеннях чіткі позиції щодо змісту принципів права і засад кримінального провадження, які підлягають реалізації під час тлумачення і застосування кримінального процесуального закону у конкретній справі. Така ситуація, безперечно, не сприяє формуванню дійсно правової правозастосовної практики у сфері кримінального провадження.

Розділ 4 «Процесуальні наслідки недотримання та порушення засад кримінального провадження» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Визнання доказів недопустимими як наслідок недотримання або порушення засад кримінального провадження» констатовано, що нормативне закріплення системи засад кримінального провадження у нормах КПК України забезпечило правову визначеність кримінальної процесуальної діяльності, встановлення основи для вирішення прикладних процесуальних питань як загального, так і спеціального характеру, нормативне врегулювання окремих інститутів кримінального процесуального права та їхнього удосконалення.

Доведено, що системний характер дії засад кримінального провадження, особливо тих, які є загальноправовими (конституційними), обумовлює і систему процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження. Такими наслідками визнаються: скасування процесуальних рішень, визнання одержаних доказів недопустимими, ухвалення відповідних процесуальних рішень (наприклад, про закриття кримінального провадження, зобов'язання припинити дію, виправдувального вироку тощо), притягнення осіб, винних у такому порушенні, до відповідного виду юридичної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконним притягненням до кримінальної відповідальності тощо.

Комплекс наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження містить у собі заходи, що мають прямий, безпосередній або непрямий, опосередкований зв'язок із конкретними процесуальними актами, що призвели до недотримання чи порушення засади кримінального провадження. Водночас усі вони мають індивідуальний характер і можуть застосовуватись як окремо, так і у поєднанні, залежно від ситуації та мети, яка ними переслідується.

У системі процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження особлива увага звернено на інститути визнання доказів недопустимими та скасування процесуальних рішень. Такий вибір насамперед обумовлений важливістю та оперативністю вказаних засобів усунення негативних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження для доказування, захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Звернено увагу на те, що у науці кримінального процесу допустимість доказів розглядається не тільки як одна із процесуальних властивостей доказу, а й як

елемент кримінальної процесуальної форми. Значення правової регламентації інституту допустимості доказів визначається тим, що вона встановлює процедуру пізнання фактичних обставин виходячи із завдань кримінального провадження та враховуючи їхню відносну пріоритетність. Саме тому інститут допустимості доказів відображає певну перевагу законодавця, що стоїть перед вибором між досягненням мети кримінального провадження будь-якою ціною та усвідомленою готовністю знизити імовірність її досягнення з метою зменшення ризику засудження невинуватого, а також звуження сфери обмеження конституційних прав громадян.

Досліджено основні підходи Європейського суду з прав людини з питань допустимості (прийнятності) доказів, що мають багатоаспектний характер (обов'язковий та своєчасний розгляд національними судами питання про допустимість (прийнятність) доказів; критерії оцінки доказів, одержаних незаконним шляхом та можливість їх використання чи заборона використання в кримінальному провадженні, в межах процедури справедливого судового розгляду тощо).

Вказано, що визнання доказів недопустимими відбувається внаслідок недотримання та порушення насамперед засади законності як універсального правового принципу.

Ряд засад кримінального провадження охороняють конституційні права громадян, такі як повага до людської гідності (стст. 3, 28, 55, 68 Конституції України), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), недоторканність житла чи іншого володіння особи (ст. 32 Конституції України), таємниця спілкування (ст. 31 Конституції України), невтручання у приватне (особисте та сімейне) життя (стст. 3, 23, 32 Конституції України), недоторканість права власності (стст. 13, 41 Конституції України), свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 63 Конституції України) та (статті 11–16, 18 КПК України).

Поряд з тим, у ч. 1, 2 ст. 87 КПК України закріплені підстави для безперечного визнання недопустимими доказів, отриманих унаслідок істотного порушення прав та свобод людини, будь-яке порушення вищевказаних прав і свобод людини, допущене під час одержання доказів, має стати підставою для розгляду питання щодо допустимості таких доказів та визнання їх такими, що не мають юридичної сили і не можуть бути використані під час кримінального провадження.

Установлено, що визнання доказів недопустимими має стати процесуальним наслідком і для допущених порушень засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК України). У контексті збирання доказів особливе значення мають ті положення презумпції невинуватості, які встановлюють відсутність обов'язку кожної людини доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення, відсутність відповідальності підозрюваного, обвинуваченого за відмову від давання показань та неможливість обґрунтування підозри, обвинувачення доказами, отриманими незаконним шляхом.

Будь-яке порушення права особи на захист, забезпечення якого визначене як засада кримінального провадження (ст. 20 КПК України), визнається істотним порушенням прав людини й основоположних свобод і, відповідно, стає безумовною підставою для визнання отриманих доказів недопустимими (п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Порушення цієї засади під час збирання, перевірки та оцінки доказів можуть мати різноманітні форми, зважаючи на те, що право на захист є комплексним і включає в себе, як мінімум, право надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника тощо. Однак ці та інші форми порушень повинні бути визнані істотними і передбачати визнання одержаних доказів недопустимими.

У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність внесення змін у чинний КПК України шляхом внесення змін у ст. 89 «Визнання доказів недопустимими», якими передбачити у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду, в тому числі на підставі істотного порушення прав та свобод людини, суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате, або закриття кримінального провадження, якщо інших доказів недостатньо для встановлення вини особи і можливості здобути такі докази вичерпані у цьому судовому провадженні.

У підрозділі 4.2 «Скасування процесуальних рішень як наслідок недотримання або порушення засад кримінального провадження» вказано, що скасування процесуальних рішень є одним із основних процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження, адже саме засадами кримінального провадження встановлюються ті основні вимоги, що визначають правомірність, належність кримінальної процесуальної діяльності, законність ухвалених під час її здійснення процесуальних рішень та вчинених процесуальних дій.

На підставі аналізу норм КПК України констатовано, що загалом законодавець встановив доволі складну систему фактичних підстав для скасування ухвалених під час кримінального провадження процесуальних рішень. При цьому скасування процесуальних рішень може відбутись як під час досудового розслідування (прокурором, слідчим суддею та судом), так і в судовому провадженні (зокрема, й в апеляційному та касаційному порядках), а відповідні рішення можуть бути ухвалені прокурором, слідчим суддею, судом (зокрема, й вищої інстанції).

При цьому скасування процесуального рішення як реакція і процесуальний наслідок недотримання або порушення засад кримінального провадження може бути наслідком як самостійного виявлення уповноваженою посадовою особою відповідного порушення під час виконання нею своїх повноважень (наприклад, під час здійснення прокурором нагляду за додержанням законів у формі процесуального

керівництва досудовим розслідуванням), так і виявлення такого порушення за результатами розгляду відповідного звернення учасника кримінального провадження (скарги).

Приділено увагу дослідженню правової сутності та ознакам оскарження, змісту права на скаргу та конституційного принципу оскарження дій, рішень та бездіяльності як дієвого засобу поновлення порушених прав учасників кримінального процесу, усунення недоліків кримінальної процесуальної діяльності владних суб'єктів.

Встановлено, що забезпечення права на оскарження складається з двох компонентів. По-перше, це належне роз'яснення цього процесуального права учасникам кримінального провадження; по-друге, це обов'язкові дії (система дій), що мають бути виконані уповноваженими органами у зв'язку зі скаргою, що надійшла, її розглядом і вирішенням.

Проаналізовано підстави для скасування судових рішень судом апеляційної або касаційної інстанції, особлива увага при цьому звертається на істотні порушення вимог кримінального процесуального закону.

Підтримано позицію (І. І. Котубей), відповідно до якої підставами для скасування або зміни рішення суду першої інстанції можуть бути тільки ті правопорушення, що допущені судом під час судового розгляду та ухвалення судового рішення як його складової частини. Зважаючи на роль суду у змагальному кримінальному провадженні, ті порушення закону, що були допущені під час досудового розслідування, якщо вони не стали предметом уваги та відповідного реагування суду першої інстанції під час судового розгляду (наприклад, визнання доказу, одержаного незаконним шляхом, недопустимим), стають підставами для скасування або зміни рішення суду першої інстанції за умови, що вони перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе судове рішення.

Обґрунтовано, що юридична відповідальність, яка виникає внаслідок ухвалення судом незаконного, необґрунтованого, невмотивованого чи несправедливого судового рішення, є правовідновлюючою за своїм характером. Як і будь-яка юридична відповідальність, вона має правові та фактичні підстави. Правові підстави виникнення негативної кримінальної процесуальної відповідальності у виді скасування чи зміни судового рішення викладені у ст. 409 КПК України. На підставі проведеного дослідження констатовано, що чинний КПК України дає не чіткий перелік підстав для скасування або зміни судового рішення у випадках істотного порушення вимог процесуального Закону, а у разі істотного порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод людини скасування або зміни судового рішення зовсім не передбачено. Враховуючи наукові доробки з цього питання та результати судової практики запропоновано доповнити ч. 1 ст. 409 КПК України пунктом п'ятим, яким передбачити підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції у випадку істотного порушення

гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, зазначених у ст. 87 цього Кодексу.

Фактичними підставами такої відповідальності виступають ті порушення матеріального та процесуального закону, що були допущені судом першої інстанції під час судового розгляду загалом і ухвалення судового рішення, зокрема.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці та обґрунтуванні положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із системою засад кримінального провадження, їхнім функціональним призначенням та реалізацією на різних стадіях кримінального провадження з використанням сучасних методів наукового пізнання та урахуванням новітніх досягнень юридичної науки, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження, зокрема:

1. Визначено, що засади (принципи) кримінального процесуального права представляють собою правосистемне утворення і визначають доктрину організації та здійснення кримінального провадження. Кожен окремий принцип має свою структуру та функції. Усі вони, незважаючи на різний рівень інтеграції норм права, загальнопроцесуальні (універсальні), галузеві (спеціальні), являють собою систему з багатьма різними функціональними компонентами та мають тісний взаємозв'язок між собою.

2. Запропоновано авторську систему засад (принципів) кримінального провадження, яка охоплює:

– загальноправові (конституційні) засади: верховенство права; законність; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; недоторканість житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканість права власності; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;

– загальнопроцесуальні (універсальні) засади: рівність перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів і у доведенні перед судом їхньої переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження;

– галузеві (спеціальні): презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та

членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; забезпечення права на захист; публічність.

3. Процесуальні принципи права, будучи відображенням сутності юридичного процесу, насамперед співвідношення матеріального і процесуального права, значною мірою визначають і сутність кримінального провадження. До них належать:

– принцип синхронності, який у кримінальному провадженні означає одночасність регулюючого впливу норм матеріального (кримінального) і кримінального процесуального права, його послідовність в унормуванні відповідних суспільних відносин;

– принцип рівності, який у кримінальному провадженні означає рівність за юридичною силою норм і принципів матеріального (кримінального) та кримінального процесуального права та відповідно до якого кримінальний процесуальний закон потрібно визнавати єдиним джерелом кримінального процесуального права;

– принцип збалансованості, який у кримінальному провадженні означає, що принципи і норми матеріального (кримінального) та кримінального процесуального права з точки зору змісту повинні бути погодженими, несуперечливими. При цьому кримінальні процесуальні принципи і норми є похідними від матеріальних, а не навпаки;

– принцип розподілу сфер регулювання, який встановлює, що кримінальні процесуальні норми і принципи не повинні стосуватися змісту принципів і норм матеріального (кримінального) права, а тим більше суперечити їм. Кримінальне процесуальне право містить ті процесуальні форми, в яких здійснюється вирішення питань кримінально-правового характеру;

– принцип демократичності, який передбачає, що кримінальний процес, який регламентує порядок реалізації норм матеріального права, повинен бути демократичним, гуманістичним, тобто здійснюватися із забезпеченням прав, свобод і обов'язків громадян, визнанням їхнього верховенства та ін. Процесуальний принцип демократичності, гуманізму фактично уособлює в собі елементи і принципу верховенства права, і принципу законності, і принципу поваги до людської гідності, і принципу забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, і принципу доступу до правосуддя та деяких інших, що робить його універсальним функціональним процесуальним принципом кримінального провадження;

– принцип неодноманітності, який забезпечує багатоваріантність і диспозитивність кримінального процесу, тобто передбачає різні варіанти реалізації матеріальних (кримінальних) норм і принципів;

– принцип антибюрократичності, який реалізується насамперед через якість відповідного закону і у кримінальному провадженні забезпечує відповідність

кримінального процесуального закону, офіційно проголошеній у ньому меті та соціально корисній спрямованості;

– принцип законності, який забезпечує відповідність норм і принципів кримінального процесу нормам і принципам більшої юридичної сили, нормам і принципам матеріального (насамперед кримінального) права і точному та неухильному їх дотриманню у фактичній поведінці усіх учасників кримінально-процесуальних правовідносин;

– принцип надійності процесу, який у кримінальному провадженні встановлює, що механізм кримінального процесу, визначені законом засоби з високим ступенем імовірності повинні забезпечувати настання результату, що декларується, гарантувати досягнення поставленої мети;

– принцип доступності, який передбачає зрозумілість і доступність моделі кримінального процесу з точки зору її пізнання, а також доступність реальних фактичних дій у межах процесу, а саме можливості звернення до компетентних державних органів, відкритість їхньої роботи тощо. Реалізацію процесуального принципу доступності у сфері кримінального провадження забезпечує доступність, власне, правосуддя у широкому значенні та доступність реалізації права кожного на судовий захист зокрема;

– принцип раціональності, який покликаний забезпечувати необхідний для досягнення задекларованого результату ступінь деталізації поведінки учасників процесу і водночас відповідати вимозі достатності;

– принцип послідовності, що передбачає наявність внутрішньо узгодженої системи дій, засобів досягнення задекларованої мети та виконання визначених завдань. Від забезпечення принципу послідовності залежить досконалість, оптимальність і ефективність кримінального процесу;

– принцип гарантованості, який передбачає забезпечення функціонування самого процесу за допомогою різних засобів, що можуть бути юридичними, матеріальними, організаційними, ідеологічними тощо. У свою чергу, юридичні засоби забезпечення функціонування кримінального процесу насамперед є заходами правового примусу, а питання гарантованості кримінального провадження, підвищення його ефективності, забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб під час його здійснення, як правило, пов'язується з проблемою процесуальних гарантій.

4. Встановлено, що основою системи засад кримінального провадження виступають загальні принципи права, що мають найбільш широкий зміст, а також процесуальні принципи права, що відображають специфіку кримінального процесуального права та його взаємозв'язок і взаємообумовленість з матеріальним (кримінальним) правом.

Форми прояву специфіки (особливості дії загальноправових та процесуальних принципів) повинні мати правове обґрунтування та нормативне закріплення у тексті кримінального процесуального закону.

5. Доведено, що усі загальноправові, а також процесуальні принципи знаходять своє безпосереднє відображення у конкретних положеннях (дозволах або заборонах) кримінального процесуального закону, що визначають побудову та загальний порядок здійснення кримінального провадження. Однак деякі з них, будучи відображенням самої сутності та соціального призначення права, сутності юридичного процесу, є визначальними для законодавця у разі ухвалення кримінальних процесуальних норм безпосереднього регулювання, внесення до них змін і доповнень, ними повинні керуватися державні органи та посадові особи, що наділені владними повноваженнями щодо здійснення кримінального провадження.

Серед таких принципів насамперед варто вказати принципи верховенства права, законності, рівності, диспозитивності, презумпції невинуватості, гуманізму, справедливості. За своїм змістом ці принципи уособлюють переважну кількість положень кримінального процесуального закону, що визначені як загальні засади кримінального провадження у ч. 1 ст. 7 та відповідних статтях глави 2 КПК України.

6. Засадами кримінального провадження запропоновано вважати сукупність керівних ідей (положень), що визначають зміст кримінального процесуального права як галузі процесуального права й виступають вихідними основними положеннями для організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження.

7. У системі критеріїв ефективності кримінального провадження засади кримінального провадження є основними орієнтирами, відповідно до яких і потрібно оцінювати ефективність функціонування механізму кримінальної юстиції в Україні. Саме вони є найважливішою юридичною категорією, що відображає сутність кримінального процесуального права, розкриває та конкретизує його регуляторний вплив на суспільні відносини у відповідній сфері, формулює загальні правила, за якими повинно здійснюватися кримінальне провадження, та напрями, за якими повинно розвиватись кримінальне процесуальне законодавство.

8. Реалізація засад кримінального провадження відбувається у напрямі від конкретної галузевої, міжгалузевої чи загальноправової засади кримінального провадження до загальноправової засади верховенства права як універсального правового принципу, що є уособленням і відображенням справедливості у праві.

Реалізація засад кримінального провадження на усіх його стадіях забезпечує можливість подолання прогалин кримінального процесуального права, здійснення поширювального або обмежувального тлумачення його норм. В окремих випадках під час виявлення суперечності кримінальної процесуальної норми засадам кримінального провадження виникає необхідність у прямому безпосередньому застосуванні таких засад.

9. Підтримано необхідність відходу від формально-догматичного розуміння значення процесуальної форми, зокрема для встановлення допустимості доказів, та перехід на більш гнучку конструкцію формування системи критеріїв визнання певної інформації доказами у судовому засіданні, де визначальним критерієм

виступатиме дотримання загальних засад кримінального провадження, впровадження верховенства права, а отже, і справедливості кримінального провадження загалом.

10. Системний характер дії засад кримінального провадження, особливо тих, які є загальноправовими, конституційними, обумовлює і систему процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження.

Такими наслідками є, зокрема, скасування процесуальних рішень, визнання одержаних доказів недопустимими, ухвалення відповідних процесуальних рішень (наприклад, про закриття кримінального провадження, зобов'язання припинити дію виправдувального вироку тощо), притягнення осіб, винних у такому порушенні, до відповідного виду юридичної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконним притягненням до кримінальної відповідальності тощо.

Комплекс наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження містить у собі заходи, що мають прямий, безпосередній або непрямий, опосередкований зв'язок із конкретними процесуальними актами, що призвели до недотримання чи порушення засади кримінального провадження. Водночас усі вони мають індивідуальний характер і можуть застосовуватись як окремо, так і у поєднанні, залежно від ситуації та мети, яка ними переслідується.

11. Встановлено, що юридична відповідальність, яка виникає внаслідок ухвалення судом першої інстанції незаконного, необґрунтованого, невмотивованого чи несправедливого судового рішення, є правовідновлюючою за своїм характером. Як і будь-яка юридична відповідальність, вона має правові та фактичні підстави. Правові підстави виникнення негативної кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді скасування чи зміни судового рішення викладені у ст. 409 КПК України. Фактичними підставами такої відповідальності виступають ті порушення матеріального та процесуального закону, що були допущені судом під час судового розгляду загалом і ухвалення судового рішення зокрема.

12. Запропоновано зміни і доповнення до норм чинного КПК України у контексті розглядуваних у роботі питань. Зокрема, запропоновано:

– доповнити ч. 2 ст. 89 КПК України «Визнання доказів недопустимими» та викласти її у такій редакції:

«2) у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду, в тому числі на підставі істотного порушення прав та свобод людини, суд визнає цей доказ недопустимим, що зумовлює неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате, або закриття кримінального провадження, якщо інших доказів недостатньо для встановлення вини особи і можливості здобути такі докази вичерпані у цьому судовому провадженні»;

– доповнити ч. 1 ст. 409 КПК України «Підстави для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції» пунктом п'ятим такого змісту:

«5) істотне порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, зазначених у ст. 87 цього Кодексу».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження : монографія. Київ : «Грета», 2018. 276 с.

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мамка Г. М. Рівність перед законом і судом – конституційна засада кримінального провадження, її сутність і зміст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 9-2, т. 2. С. 108–111.

2. Мамка Г. М. Правова культура суб'єктів кримінального провадження у механізмі забезпечення законності його здійснення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Вип. 6, т. 3. С. 126–129.

3. Мамка Г. М. Презумпція невинуватості в системі засад сучасного кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2017. № 1, ч. 1. С. 246–251.

4. Мамка Г. М. Генезис та сучасний стан доктрини засад (принципів) у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2017. № 29, т. 2. С. 113–116.

5. Мамка Г. М. Засади кримінального провадження у системі критеріїв оцінки його ефективності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2017. Вип. 30, т. 2. С. 98–101.

6. Мамка Г. М. Визнання доказів недопустимими як процесуальний наслідок недотримання та порушення засад кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6, т. 3. С. 158–162.

7. Мамка Г. М. Справедливість як категорія та засада кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Вип. 48, т. 2. С. 120–123.

8. Мамка Г. М. Антибюрократизм як принцип юридичного процесу у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. Вип. 33. С. 140–143.

9. Мамка Г. М. Надійність юридичного процесу як принцип кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Вип. 51, т. 2. С. 127–130.

10. Мамка Г. М. Роль правозастосовної практики у забезпеченні надійності кримінального провадження. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2018. № 3 (61). С. 164–169.

11. Мамка Г. М. Критерії реалізації процесуального принципу раціональності у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3, т. 2. С. 151–155.

12. Мамка Г. М. Послідовність як принцип юридичного процесу у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2018. № 3 (32), т. 1. С. 94–99.

13. Мамка Г. М. Щодо реалізації загальноправового принципу законності у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 4. С. 169–172.

14. Мамка Г. М. До питання скасування процесуальних рішень як процесуального наслідку недотримання та порушення засад кримінального провадження. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове видання*. 2018. № 3. С. 278–281.

15. Мамка Г. М. Функції та роль засад кримінального провадження у правозастосуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2018. Вип. 4, т. 2. С. 106–109.

16. Мамка Г. М. Про джерела кримінального процесуального права України у контексті реалізації рівності як принципу юридичного процесу у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 210–215.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

1. Мамка Г. М. О специфике действия общеправовых принципов в сфере уголовного производства. *Leges si viata (Закон и Жизнь): международный научно-практический правовой журнал*. 2015. № 5/2 (281). С. 46–50.

2. Мамка Г. М. Реалізація процесуальних принципів синхронності, рівності, збалансованості та розподілу сфер регулювання у кримінальному провадженні України. *Magyar Tudományos Journal*. 2018. № 17. С. 9–14.

3. Мамка Г. М. Реалізація деяких процесуальних принципів права у кримінальному провадженні України. *Magyar Tudományos Journal*. 2018. № 19. С. 10–16.

4. Мамка Grigoriy. Реалізація принципу гарантованості у кримінальному провадженні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 4. Vol. 2. С. 67–71.

5. Мамка Г. М. Про деякі аспекти реалізації засад кримінального процесу у судовому провадженні у першій інстанції. *Sciences of Europe*. 2018. No 30. Vol. 1. С. 20–27.

Тези доповідей та інші публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Мамка Г. М. Основні ознаки засад кримінального провадження. *Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах* : матеріали круглого столу (м. Київ, 4 квітня 2014 року). Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2014. С. 146–148.

2. Мамка Г. М. Диспозитивність і диспозитивні начала кримінального провадження. *Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності* : матеріали підсумкової науково-практичної конференції (м. Київ, 25 квітня 2014 року). Київ : Видавництво Ліра-К, 2014. С. 303–306.

3. Мамка Г. М. Поняття та сутність приватного життя особи на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24 жовтня 2014 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 2. С. 219–222.

4. Мамка Г. М. Практика Європейського суду з прав людини по застосуванню презумпції невинуватості. *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов* : матеріали Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, Республика Молдова, 7–8 ноября 2014 года). Кишинев : Б. и., 2014. Ч. 2. С. 252–254.

5. Мамка Г. М. Щодо питання володіння мовою, якою здійснюється кримінальне провадження. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 листопада 2014 року). Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2014. С. 140–142.

6. Мамка Г. М. Тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи на її користь. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 12 червня 2015 року). Київ : Дакор, 2015. С. 83–86.

7. Мамка Г. М. Презумпція невинуватості та обов'язок доказування вини. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : збірник тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 липня 2015 року). Київ : НАВС, 2015. С. 42–43.

8. Мамка Г. М. Правова культура та правовий нігілізм суб'єктів забезпечення законності кримінального провадження. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21–22 серпня 2015 року). Запоріжжя : Істина, 2015. С. 96–100.

9. Мамка Г. М. Про диспозитивність як засаду кримінального провадження. *Європейська традиція в міжнародному праві* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Братислава, Словацька Республіка, 6–7 травня 2016 року). Братислава, 2016. С. 213–215.

10. Мамка Г. М. Засада презумпції невинуватості у нормативному врегулюванні кримінального процесуального доказування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 1. С. 106–108.

11. Мамка Г. М. Про системність процесуальних наслідків порушення засад кримінального провадження. *The development of legal sciences: problems and solutions* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Каунас, Литва, 27–28 квітня

2018 року). Каунас, 2018. С. 136–139.

12. Мамка Г. М. Про синхронність та збалансованість як принципи юридичного процесу у кримінальному провадженні. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–18 серп. 2018 р.). Львів, 2018. С. 21–25.

13. Мамка Г. М. Рівність як принцип юридичного процесу у кримінальному провадженні. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 серп. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 92–96.

14. Мамка Г. М. Місце і роль судової практики у забезпеченні надійності кримінального процесу. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 серп. – 1 верес. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 76–80.

15. Мамка Г. М. Про принцип доступності у кримінальному провадженні. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 серп. 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 111–114.

16. Мамка Г. М. Про вдосконалення нормативного регулювання досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. *Шляхи вдосконалення нормативно-правової бази України як основи сталого розвитку суспільства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 серп. – 1 верес. 2018 р.). Харків, 2018. С. 80–83.

17. Мамка Г. М. Про принцип раціональності у кримінальному провадженні. *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 серп. 2018 р.). Запоріжжя, 2018. С. 102–105.

18. Мамка Г. М. Щодо механізму реалізації засад кримінального провадження. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 вересня 2018 р.). Київ, 2018. С. 79–85.

19. Мамка Г. М. Про роль засад кримінального провадження у подоланні прогалин кримінального процесуального права. *Розвиток сучасного права в умовах глобальної нестабільності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–8 вересня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 73–78.

Інші публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Кримінальний процес. Особлива частина (альбом схем) : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, О. Є. Омельченко. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 224 с. (тема 3 – у співавторстві).

2. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особлива частини) : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін. Київ : Центр учбової

літератури, 2016. 406 с. (тема 11 – у співавторстві).

АНОТАЦІЯ

Мамка Г. М. Засади кримінального провадження: наукові та правові основи. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню генезису та сучасного стану доктрини принципів у загальній теорії права, теорії кримінального процесу та юридичній науці, принципів процесуального права у кримінальному провадженні, особливостей дії загальноправових та процесуальних принципів права у кримінальному провадженні, поняття, ознак, видів та класифікації засад кримінального провадження, функцій та ролі засад кримінального провадження у правозастосуванні, визнання доказів недопустимими та скасування процесуальних рішень як процесуальних наслідків недотримання та порушення засад кримінального провадження. Проаналізовано проблемні питання реалізації засад кримінального провадження у стадії досудового розслідування, судовому провадженні у першій інстанції, у стадіях з перегляду судових рішень.

За результатами вивчення доктринальних і нормативних джерел, дослідження правозастосовної практики, узагальнення емпіричних даних з'ясовано, що структурованість самого права, у тому числі і його поділ на матеріальне і процесуальне, а також особливості функціонування кримінального процесуального права, безпосередньо визначають досить розгалужену систему засад кримінального провадження. Основою системи засад кримінального провадження виступають загальні принципи права, що мають найбільш широкий зміст, а також процесуальні принципи права, що відображають специфіку кримінального процесуального права та його взаємозв'язок і взаємообумовленість з матеріальним (кримінальним) правом.

Засадами кримінального провадження пропонується вважати сукупність керівних ідей (положень), що визначають зміст кримінального процесуального права, як галузі процесуального права, й виступають вихідними основними положеннями для організації та здійснення кримінальної процесуальної діяльності з метою виконання завдань кримінального провадження. Їхня система має бути представлена відповідними загальноправовими та процесуальними принципами, а також галузевими (спеціальними) принципами кримінального процесуального права.

Досліджено роль правозастосовної практики у механізмі реалізації засад кримінального провадження, окрема увага звернена на діяльність Конституційного Суду України і Європейського суду з прав людини.

Підтримано необхідність відходу від формально-догматичного розуміння значення процесуальної форми, зокрема для встановлення допустимості доказів, та переходу на більш гнучку конструкцію формування системи критеріїв визнання певної інформації доказами у судовому засіданні, де визначальним критерієм виступатиме дотримання загальних засад кримінального провадження, впровадження верховенства права, а отже, і справедливості кримінального провадження загалом.

Ключові слова: загальноправові та процесуальні принципи у кримінальному провадженні, загальні засади кримінального провадження, процесуальні наслідки порушення засад кримінального провадження, подолання прогалин кримінального процесуального права, правова культура суб'єктів кримінального провадження, ефективність кримінального провадження.

АННОТАЦІЯ

Мамка Г. Н. Принципы уголовного производства: научные и правовые основы. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2019.

Диссертация посвящена исследованию генезиса и современного состояния доктрины принципов в общей теории права, теории уголовного процесса и юридической науке, принципов процессуального права в уголовном производстве, особенностей действия общеправовых и процессуальных принципов права в уголовном производстве, понятия, признаков, видов и классификации принципов уголовного производства, функций и роли принципов уголовного производства в правоприменении, признания доказательств недопустимыми и отмены процессуальных решений как процессуальных последствий несоблюдения и нарушения принципов уголовного производства. Проанализированы проблемные вопросы реализации принципов уголовного производства в стадии досудебного расследования, судебном производстве в первой инстанции, в стадиях пересмотра судебных решений.

По результатам изучения доктринальных и нормативных источников, исследования правоприменительной практики, обобщение эмпирических данных установлено, что структурированность самого права, в том числе и его разделение на материальное и процессуальное, а также особенности функционирования уголовного процессуального права, непосредственно определяют достаточно разветвленную систему принципов уголовного производства. Основой системы принципов уголовного производства выступают общие принципы права, имеющие наиболее широкий смысл, а также процессуальные принципы права, отражающие

специфику уголовного процессуального права и его взаимосвязь, взаимообусловленность с материальным (уголовным) правом.

Принципами уголовного производства предлагается считать совокупность руководящих идей (положений), определяющих содержание уголовного процессуального права, как отрасли процессуального права, и выступают исходными основными положениями для организации и осуществления уголовной процессуальной деятельности с целью выполнения задач уголовного судопроизводства. Их система должна быть представлена соответствующими общеправовых и процессуальными принципами, а также отраслевыми (специальными) принципами уголовного процессуального права.

На основе анализа системы критериев эффективности уголовного производства установлено, что принципы уголовного судопроизводства являются основными ориентирами, по которым и следует оценивать эффективность функционирования механизма уголовной юстиции в Украине. Именно они являются важнейшей юридической категорией, отражающей сущность уголовного процессуального права, раскрывает и конкретизирует его регуляторное влияние на общественные отношения в соответствующей сфере, формулирует общие правила, по которым должно осуществляться уголовное производство, и направления, по которым должно развиваться уголовное процессуальное законодательство.

Реализация принципов уголовного судопроизводства на всех его стадиях обеспечивает возможность преодоления пробелов уголовного процессуального права, осуществление распространительного или ограничительного толкования его норм. В отдельных случаях при обнаружении противоречия уголовной процессуальной нормы принципам уголовного судопроизводства возникает необходимость в прямом непосредственном применении таких принципов. При этом установлено, что принципы уголовного производства обуславливают возможность использования аналогии права, а не закона при наличии пробела нормативного урегулирования в тех случаях, когда специальные нормы, регулирующие сходные отношения, отсутствуют.

Исследована роль правоприменительной практики в механизме реализации принципов уголовного производства, особое внимание обращено на деятельность Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека.

Среди процессуальных последствий несоблюдения и нарушения принципов уголовного производства определены и исследованы отмены процессуальных решений, признание полученных доказательств недопустимыми.

Поддержано необходимость ухода от формально-догматического понимания значения процессуальной формы, в частности для установления допустимости доказательств, и перехода на более гибкую конструкцию формирования системы критериев признания той или иной информации доказательствами в судебном заседании, где определяющим критерием будет выступать соблюдения общих принципов уголовного производства, внедрение верховенства права, а значит, и

справедливости уголовного судопроизводства в целом. Исследована роль правоприменительной практики в механизме реализации принципов уголовного производства, отдельное внимание уделено деятельности Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: общеправовые и процессуальные принципы в уголовном производстве, общие принципы уголовного производства, процессуальные последствия нарушения принципов уголовного производства, преодоление пробелов уголовного процессуального права, правовая культура субъектов уголовного производства, эффективность уголовного производства.

SUMMARY

Mamka G.N. Principles of criminal proceeding: scientific and legal bases – *The manuscript.*

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Juridical Sciences on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination; Operative and Search Activities. – University of the State Fiscal Service of Ukraine. – Irpin, 2019.

The dissertation is devoted to a research of genesis and the current state of the doctrine of the principles in the general theory of the right, the theory of criminal procedure and jurisprudence, the principles of a procedural law in criminal proceeding, features of action of the all-legal and procedural principles of the right in criminal proceeding, concepts, signs, types and classification of the principles of criminal proceeding, functions and a role of the principles of criminal proceeding in law enforcement, recognitions of proofs inadmissible and cancellations of proceeding decisions as procedural consequences of non-compliance and violation of the principles of criminal proceeding. Problematic issues of realization of the principles of criminal proceedings in a stage of pre-judicial investigation, in judicial proceeding in the first instance, in stages on revision of judgments are analysed.

By results of studying of doctrinal and standard sources, a research of law-enforcement practice, synthesis of empirical data it is established that structure of the right, its division on material and procedural and also features of functioning of a penal procedural law, define rather broad system of the principles of criminal proceeding. The general principles of the right which have the widest contents and also the procedural principles of the right which display specifics of a penal procedural law and its interrelation and interconditionality with the substantive (criminal) law act as a basis of system of the principles of criminal proceeding.

The principles of criminal proceeding offer to consider set of the main ideas (provisions) which define the maintenance of a penal procedural law as branches of a procedural law, and are basic for the organization and implementation of criminal procedural activity 3 the purpose of performance of problems of criminal proceeding.

Their system has to be presented by the corresponding all-legal and procedural principles and also the branch (special) principles of a penal procedural law.

On the basis of the analysis of system of criteria of efficiency of criminal proceeding it is established that the principles of criminal proceeding are the main reference points according to which it is necessary to estimate efficiency of functioning of the mechanism of punitive justice in Ukraine. They are the most important legal category which displays a being of a penal procedural law, opens and concretizes its regulatory influence on the public relations, formulates the general rules by which criminal proceeding, and the directions in which the criminal procedural legislation has to develop have to be carried out.

Realization of the principles of criminal proceeding at all its stages provides a possibility of overcoming gaps of a penal procedural law, the broad or limiting interpretation of its norms. In some cases, in the presence of a contradiction of the criminal procedural rule to the principles of criminal proceeding, there is a need for direct use of such principles. At the same time, it is established that the principles of criminal proceeding cause a possibility of use of analogy of the right, but not the law in the presence of a gap of standard regulation when special norms which govern the similar relations, no. The role of law-enforcement practice in the mechanism of realization of the principles of criminal proceeding is investigated, special attention is paid to activity of the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights.

Among procedural consequences of non-compliance and violation of the principles of criminal proceeding cancellation of proceeding decisions, recognition of the obtained evidence inadmissible are defined and investigated.

Need of derogation from formal understanding of value of a procedural form is supported, in particular at establishment of admissibility of proofs, and transition to more flexible design of formation of system of criteria of recognition of information by proofs in judicial session. At the same time, the defining criterion is respect for the general principles of criminal proceeding, introduction of the rule of law, so and justice of criminal proceeding in general.

Keywords: the all-legal and procedural principles in criminal proceeding, the general principles of criminal proceeding, procedural consequences of violation of the principles of criminal proceeding, overcoming gaps of a penal procedural law, the legal culture of subjects of criminal proceeding, efficiency of criminal proceeding.

Підписано до друку 03.05.2019 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк. арк. 1,8. Тираж 100 прим.
Замов. № 331.

Видруковано в Університеті державної фіскальної служби України.
08205, Київська обл., м. Ірпінь, вул. Університетська, 31